

Michaela Havelková

***Dějepisectví mezi vědou
a vyprávěním.***

***Úvahy o povaze, postupech
a mezích historické vědy***

HORSKÝ, Jan (2009): Praha, Nakladatelství Argo, 340 s.

Renomovaný autor a uznávaný historik Jan Horský se ve svém zatím posledním díle pouští do úvah o povaze soudobého historiografického myšlení a sám svou práci řadí do teorie historických věd. V úvodu knihy autor nabízí vysvětlení, co bylo jeho cílem při psaní tohoto díla a vymezuje i základní problém, který jím prostupuje. Horský se pokouší ve svých úvahách zodpovědět, zda je dějepisectví schopné prokazovat proměnu kulturních obsahů a pokud ano, do jaké míry a za jakých podmínek.

Horský si ve své práci také klade za cíl metodologicky ukotvit pozici badatelů (zejména epistemologickými či noetickými úvahami), kteří stojí mezi dvěma póly současné historiografie. O jednom pólu hovoří autor jako o „příběhářském“ a druhý bod představují ti autoři, kteří svou odbornou identitu zakládají na víře v možnost nesporně objektivního poznání. Není bez zajímavosti, že většina badatelů se pohybuje právě v tomto „meziprostoru“. O to více lze ocenit, že ve svém textu se Horský mnohdy snaží explicitně určit svou lokaci a z nabízených teorií jasně určí tu, ke které se ve svém odborném úsudku přiklání, popřípadě nabídne teorii vlastní. Jako třeba když vyslovuje názor, že „narrativní povaha dějepisného textu neznamena nepřístojnost teoretického a kriticko-analytického myšlení v dějepisectví“ (HORSKÝ, Jan, 2009, 14). Tento nepřehlédnutelný rys v jeho badatelském postavení se mi jeví jako velmi sympatický vzhledem k množství současných publikací, které se spokojí s pouhým kompilováním vědeckých teorií. Horský tak dokazuje, že věda není neutrální nebo nezajímavá, naopak je součástí společenského i politického rozhodování. Vědecké poznání zde není stavěno

do privilegované metapozice, naopak můžeme nahlédnout angažovanost vědeckého poznání a vědců samotných, kteří jsou si vědomi své lokace.

Kniha je členěna do sedmi kapitol, které vždy nabízí svůj úvod, představující základní teoretická východiska, a závěr, ve kterém autor shrnuje, k jakým výsledkům ve svém bádání dochází. První kapitola představuje odlišení dvou základních způsobů dějepisného výkladu (pozitivistického a hermeneutického) a rozlišení čtyř základních typů objektivit, obojí s odkazem na Chrise Lorenze. Horský představuje teorie T. S. Kuhna, M. Foucaulta, L. M. Webera či K. R. Popera a v rámci jejich teorií označuje svou pozici jako určité propojování procedurálního a dialektického pojetí objektivit. Dále se v této kapitole autor zabývá možnými způsoby „rozumění“ v dějepisectví a polemizuje nad individualizační povahou dějinného procesu. Nejen v těchto úvahách, ale i v dalších kapitolách knihy nalezneme odkazy k teoriím klasiků českého dějepisectví, jako např. Z. Kalisty, B. Mendla apod.

Ve druhé kapitole autor představuje současné historické vědy, kde Roger Chartier reprezentuje autory, kteří principiálně neodmítají lingvistické a narativistické kritiky dějepisectví. Jak Horský uvádí, sám se cítí být Chartierem v mnohém osloven a ovlivněn a jeho příklad považuje za zajímavý i proto, že v českém vědeckém prostředí nebylo jeho dílo zatím soustavněji sledováno. Množství teorie v úvahách o kultuře jako více či méně homogenní soustavě symbolů oživí příklad Darntonova rozboru textu o „velkém koččím masakru“, kdy Horský zároveň odkazuje na Chartierův odmítavý postoj k Darntonově snaze vnášet do rozebíraného textu symbolické významy, které nejsou aktéry výslovně pojmenovány (HORSKÝ, Jan, 2009, 65).

Ve třetí kapitole jsme svědky hledání místa velkých teorií v historických vědách. Autor se ptá, zda se dějepisectví tím, že „vypráví“, odlišuje od jiných disciplín. Pomocí analogií s některými přírodními vědami dospívá k závěru, že tomu tak není. Horský v této kapitole naráží i na problematiku mikrohistorie a její desubstancionalizační význam. V tomto smyslu autor odkazuje k postmodernistickému, foucaultovskému přesvědčení, že „objekty“, jakými mohou být např. kultura či diskurz, se dají nejlépe poznat na svých okrajích, hranicích (HORSKÝ, Jan, 2009, 96).

Čtvrtá kapitola se zabývá vývojem pojmu „kultura“ v dějepisectví 20. století. Na úvod Horský posuzuje, jestli bádání může analytickým způsobem postihnout změnu kulturních obsahů díky předpokladům, které v dějepisectví kultury vytváří zavedené pojmosloví. Podle Horského nejsou nelegitimní snahy vystihnout celek kultury či povahu epochy. V jeho pohledu spíše svou holistickou tendencí, intuitivní metodou a mnohdy i beletristickým podáním leží za hranicemi možností historických věd (HORSKÝ, Jan, 2009, 99). V tomto smyslu dále v kapitole odkazuje jako k možnému řešení nahlédnout Gadamerovu koncepci rozumění jako neukončitelného sblížování „mého“ a „jiného“ (HORSKÝ, Jan, 2009, 104).

Zbývající tři kapitoly se obracejí k otázce procesu odkouzlení světa a původu moderní racionality a k otázce vztahu historických věd. Jak uvádí sám autor v úvodu knihy, jeho ambicí bylo, aby tato pomyslná druhá část knihy plnila úlohu příkladů, na nichž lze demonstrovat řešení některých metodologických problémů (HORSKÝ, Jan, 2009, 15).

Dostáváme se tak k tématům jako česká evangelická tradice (např. zda je husitství hnutím náboženským, sociálním či národním; nebo jak tematizovat postavení a funkce církve, resp. náboženství v rámci socio-kulturního prostoru v době před vypuknutím husitského hnutí), poměření teorií procesů kulturně dějinného vývoje, způsoby hodnocení dějinného významu české reformace nebo k problematice debat o přítomnost nebo postupné uvědomování jakožto spolukonstituující modernitu v kultuře 15.-17. století. Horský zde uvádí autory, u nichž hledá inspiraci i oporu pro svá tvrzení, kterými jsou již zmiňovaní Max Weber, Roger Chartier, Chris Lorenz a dále z našich současných vynikajících badatelů např. Zdeněk Vašíček nebo Miloš Havelka.

V zamyšlení nad tím, co je kultura, nabízí autor i pohled, že kultura určuje individua i sociální skupiny, na straně druhé je rovněž tím, co je stále znovu vytvářeno individuální a kolektivní praxí (HORSKÝ, Jan, 2009, 107). V tomto místě se přímo nabízí i možnost upozornit na některá genderová témata, která, jak se domnívám, mohla knihu obohatit o nový rozměr. Zejména Horského spolupráce např. s Lucií Storchovou by skýtala k podobným úvahám potenciál. V tomto kontextu mne zaujala ještě jedna věc – a tou je samozřejmost, s jakou autor vytěsnil ze svého textu generická maskulina. Používání obou rodů (autoři a autorky – např. HORSKÝ, Jan, 2009, 38) přitom text celkově nikterak nezatežují, naopak činí z něj navýsost moderní práci.

Stejně tak by jistě mohlo být zajímavé sledovat Horského názory na orální historii, která by mohla být dobrým příkladem použití „vyprávění“ v praxi historiků a historiček. Nezřídka se totiž Horský podobného tématu dotýká, jako např. v páté kapitole, když uvádí: „Přece však platí, že niterná situace dějinného aktéra stejně jako jeho individuální, životní svět jsou v principu badatelsky nedostupné a že nezbývá než (re)konstruovat jejich obraz na základě rozborů kulturních kategorií či diskurzivních praktik, o nichž víme (například z egodokumentů), nebo se můžeme domnívat, že je měli aktéři k dispozici a že jejich pomocí asi uspořádali své zkušenosti vnitřního i vnějšího světa.“ (HORSKÝ, Jan, 2009, 179–180).

Obecně lze říci, že Horského kniha nabízí mnoho témat k zamyšlení, ať už z hlediska metodologického, historického či lingvistického. Její čtení lze doporučit zkušenějším badatelům, neboť se nezřídka operuje s pojmy, které předpokládají již jistou orientaci ve filozofii či historiografii. Prakticky jí lze nemnoho vytknout, neboť obsahuje pěkně a přehledně zpracovaný poznámkový aparát, bibliografii i jmenný rejstřík. Oživení představují v množství teorie konkrétní příklady (např. již zmíněný velký koččím masakr), kterých pro větší čtivost mohl autor zařadit víc. Trochu stranou Horský ponechal oblast dějin přírodních věd (až na pasáže věnované odkouzlení a racionalitě), která se namnoze sama teoretické sebereflexi vyhýbá a tak zřejmě autorovi chyběl zachytný bod pro analýzu její metodologické problematiky. Jinak lze jen konstatovat, že Horský svou prací potvrdil své postavení mezi předními badateli naší současné historické vědy.

HORSKÝ, Jan (2009): Dějepisectví mezi vědou a vyprávěním. Úvahy o povaze, postupech a mezích historické vědy. Praha: Nakladatelství Argo.